

Az eltűnés esztétikája

Filozófiai pasticcio Paul Virilio dromológiájával

Számtalanszor beharangozták már Párizsnak, a világ egykori nem hivatalos, de valóságos kulturális fővárosának New York és Kalifornia mögé sorolódását, ám az elmúlt évezred utolsó évtizedeire visszatekintve úgy tűnik, továbbra is a francia fővárosból jöttek a legmeghökkenőbb új eszmék – talán extravaganciák, talán a jövő új „szótárai”, jövőendő enciklopédiák merész előérzetei. Lyotard posztmodern diagnosztikája, Derrida (1967) grammatológiája és dekonstrukciója, Deleuze és Guattari (1972) társadalmi skizoanalízise vagy Virilio dromológiája új gondolkodásmódok, szótárak, eljárásmódok, tudományok és paradigmák megjelenhetőségét, de talán már megjelenését jelzik. A párizsi újdonságok sorában előkelő helyet foglal el Virilio (1992) sebességfilozófiája.

Sebességfenomenológia

Virilio nem filozófus, és ezt interjúiban számtalanszor hangsúlyozza. Ugyanakkor tudatosan vállalja azt az irracionalizmust, amely a francia filozófusok nem-kartézianus szárnyát jellemzi, és amelyet esetenként vádként is emlegetnek velük kapcsolatban. Az irracionalizmussal kapcsolatban esetenként a 'posztstrukturalizmus' fogalmát emlegetik. Manfred Frank egy írásában az egész posztstrukturalizmust vége felé közeledő divatnak tartja, amely után, mint minden búcsúzó divat után, fáradt beletörődéssel tekintünk: végső soron nem tudjuk, hogy a törvény, amely létrejöttünk és működésünk fölött örködött, a fejlődése volt-e. Ha viszont vége van és „csak” divat volt, akkor megkönnyebbülünk: nem tévesztenek meg többé bennünket.

Virilio nem tartozik szorosabb értelemben a posztstrukturalisták közé, nem Saussure-ön és Lévi-Strauss-on nevelkedett, nem filozófus, hanem építész és várostervező, de kétségtelenül vele kapcsolatban is hallhatók Frank búcsúszavai. Minden filozófus, aki elfogad bizonyos racionalitást, és törekszik alapelvek következetes fenntartására, rendezett argumentációra (és ezt hagyományosan elvárták a filozófusoktól), meglepődik Virilio szabad asszociációs írásain, az ötletek kavalkádján. Nem szisztematikus filozófiát művel, hanem színes és zsbongó ötletbazárjának portékáit kínálja a terepszürkébe melankolizálódó akadémikus filozófiai élet tagjai számára. Az ember szívesen elmegy egy bazár mellett, csodálkozik a sokféle csecsebecsén, de nem téveszti meg az érzékeket izgató sokféleség. Ám egy pillantás ritkán elég, hogy meggyőződhessünk: vajon továbblépve üveggyöngyöket vagy gyémántokat hagyunk-e ott a kereskedőnél. Mindenesetre eszünkbe juthat a piacon áthaladó Szókratész, aki elcsodálkozik, milyen sok dolgot lát, amire nincs szüksége.

Richard Rorty szerint a filozófiai és tudományos újdonság a nyelv megújításából ered: új szavakat, új fogalmi kapcsolatokat, új argumentációs módokat találunk. Mivel új nyelv

feltalálásáról van szó, így nem is várhatjuk, hogy a régin nevelkedett nyelvbeszélők megértsek az újat. Mindaddig, amíg nem tanulják meg az új beszédmódot, nem fogják tudni eldönteni, hogy tényleg új nyelvről van-e szó. Amíg nem tanulnak meg új módon látni, nem tudják megállapítani, hogy az új bazárokból valódi érték lapul-e. Természetesen egy régebbi nyelvet beszélőnek komoly erőfeszítéseket kell tennie egy új nyelv megértésére, és a tanulási képesség gyakran egy korábbi nyelvben eltöltött idővel fordítottan arányos. Egy nyelv szolgátságában eltöltött hosszabb idő csökkenti képességünket egy felszabadító új nyelv megtanulására.

Virilio új fogalmat, új nézőpontot, új axiómát, új paradigmát – tehát új nyelvi lehetőséget – talált a kultúra és a történelem megértésére: a sebességet, és ennek tudományát, a dromológiát. Hogy a dromológia félreértés-e, avagy egy újfajta világszemlélet sikeres alapja lesz-e, még korai lenne eldönteni. Nyilvánvalóan egy új lehetséges „kultúrtörténeti” paradigma fölvetéséről van szó, talán egy új szótár első szaváról, talán egy dromologikus enciklopédia korai jelzetéről. A dromológia a sebesség tudománya, és mint ilyen alapvető transzhisztórikus, transzkulturális és filozófiai paradigmának szánja szerzője. A gyorsaság az emberek történelmi versengésének és sikerességének záloga, és minden emberi, sőt biológiai kultúra létfontosságú és meghatározó összetevője. Az ingerület az ember idegpályáján akár százhusz métert is megtehet egy másodperc alatt, ami több mint négyszáz kilométer óránként. Az evolúció során feltehetőleg azért alakult ki ez a sebesség, mert a szervezet csak így tudott megfelelni a környezeti kihívásoknak.

Az a haladási sebesség, amely messze nagyobb természetes mozgásképességünkénél, csak a legutolsó száz évben jelent meg az ember történetében. Ez talán valamelyest érthetővé teszi, hogy csak most figyelünk föl rá, mint valami olyanra, amely egész kultúránkat és ennek történetét „áthatja”.

Élesen szembeszökik a gyorsaság szerepe háborúkban, ahol az emberek egymással való „versengése” a legszélsőségesebb formát ölti. A sebesség mint irányítót, egy utat bizonyos idő alatt megtevő mozgás nagysága vektor; úgy a biológiában, mint az emberi történelemben a felülkerekedés, az uralom eszköze. Akié a nagyobb mozgási sebesség, aki képeket, információkat, gondolatokat és hatásokat a leggyorsabban és legkisebb hibaszázalékkal tud közvetíteni, azaz egyik helyről a másikra áthelyezni, az kerekedik fölül az evolúciós versenyfutásban. Az állatvilágban a gyorsabb állat zsákmányul ejti a lassúbat, a lassúbb mozgás az élet megszűnését eredményezheti. A dromologikus mozzanatot nemcsak az emberi társadalomban, az állatvilágban, de minden élőlény szervezetében is megtalálhatjuk, hiszen a nedveknek és reflexeknek megfelelő sebességgel kell keringeni a szervezetben, hogy az életképes legyen.

Az emberek versengéseik során a társadalmat is „dromokratikussá” tették: a gyorsabb lesz a győztes, az, aki az információkat előbb birtokolja, aki gyorsabban tud cselekedni, hamarabb ér a legelőkhöz, vízzel, ligetekkel teli vidékre, aki sebesebb azok megvédésében, aki gyorsabban tud parancsokat adni.

A sebesség jelentőségének növekedésével a társadalmat a jövőben lehetséges, hogy nem az arisztokrácia, hanem a dromokrácia fogja uralni. Winston Churchill azt mondta miniszterelnöksége után, hogy két dolgot hiányol: a gyors információt és közlekedést. A hatalom és sebesség nyilvánvaló összefüggésére utal ez a megjegyzés.

A dromológia tehát korántsem az építés, a „konstruktív racionalitás” beállítódásából alakult ki, hanem a felülkerekedésre, a hatalomra és a gyengébbnek bizonyuló elpusztítására való törekvésből. A „tudás hatalom” fogalomkapcsoláshoz kétségtelenül hozzátelhetjük, hogy a tudás nagyobb sebesség, erőteljesebb-bonyolultabb struktúra, gyorsabb struktúra-létrehozás és transzport, és ezek által nagyobb hatalom is. A hatalomra való vágy, amit Nietzsche az ember fő mozgatójának tartott, párosul a tudásra és a sebességre való vágygal. Az ember tér-időbe zárt esetlegességéből fakadó kielégületlenségének a sebesség nyújthat látszólagos feloldást és időleges orvosságot. Saját korlátozottsága

legyőzhetetlenségét a tér, idő és a másik ember (de nem annak esetlegessége) legyőzésével kompenzálja. Virilio szerint a sebesség a túlélési küzdelemben, a háborúban, a zsákmányszerzésben alakult ki, és nem a szeretet, hanem „az agresszió és a destruktivitás kapcsolataiban”. A dromológia „nem Marx és Descartes tanulmányozásából” született, hanem a háború megtapasztalásából” – hangsúlyozza Virilio.

Mai világunkat, legyen az társadalmi, politikai, katonai vagy esztétikai, jobban, mint valaha, alakítja a sebesség. A világ ma nem gondolható el a sebesség, a kinematográfia, a repülőgépek, a számítógépek és az autók nélkül. Ezek a sebesség-termékek és sebesség-termelők azonban egyszerre rángatnak ki bennünket a sebesség előtti mozdulatlanságból és hajítanak át egy újfajta, sebesség-utáni mozdulatlanságba. Nem saját életünket éljük többé, hanem a mozi vagy televízió „hőseiét”. Nem magunk gyaloglunk, teszünk meg fáradságos utazásokat, hanem úgy jutunk el távoli kontinensekre, hogy „postai küldeményként” földadjuk magunkat: térből-időből kiszakítva, légkondicionált repülőgépekre ülünk, megebédelünk, megnézünk egy filmet és már meg is érkezünk egy másik kontinensre. Teret és időt megsemmisítve áthelyezzük magunkat.

A klasszikus utazás úton való haladás volt. Az úton, az út szerint (methodosz), módszeresen kellett haladni. Aki utazni akart, annak ismernie kellett az utazás technikáit. A gyalog vagy szekéren való transzport korában talákoztunk a szembejövőkkel, az út mellett dolgozókkal, a velünk egy irányba haladókkkal. A szubjektum külső világához és világ-kapcsolódásaihoz mérhető sebességgel és léptékkal változtatta helyét, haladt érzékelhető rögzítéssel és döccenésekkel, méterről méterre. A föld és az emberi világ közvetlen útitársa volt, úgy is, mint jó barát és úgy is, mint ellenség. Folytonos úti interakciójában út és cél összerosódtak. Az utazó és a helyben maradó dromologikusan egyenrangú volt, a sebesség nem választotta szét őket úgy, hogy a haladó és a helyben maradó csak a pusztulás aszimptotikus pontján „találkozhatnak”. A haladó sebessége nem ölte meg a nem-haladót.

A mai utazásban nincs többé út, csak légkondicionált idő- és tércsőveken új éghajlatokba való váratlan, úttalan megérkezés. Bár a tér egyik pontjáról a másikra helyezzük magunkat, a tér kontinuitása és a távolság imagináriussá válik számunkra. A szubjektumnak, a személy belső világának a külső világhoz képesti diszkontinuitását látszólagosan kontinuizáljuk: kondenzcsíkokat húzunk az égi térre. Látszólagosságok és megtévesztések közepette testünk belső tere és tudatunk úgy helyeződik át éghajlatokból éghajlatokba, kontinensről kontinensre, hogy a köztük levő teret nem érzékeljük. Amerikába jutni korábban a tengerekkel való megküzdést is jelentette: a legintenzívebb térlegyőzést és mozgást. Ma ez már csupán pénzkérdés és korántsem a mozgás sportos tette. De ha nincs többé út, akkor van-e megérkezés? Az utazásból és a megérkezésből helyben maradás lesz.

Számítógépeinkkel nemzetközi konferenciákon veszünk részt, anélkül, hogy oda-tutaznánk. Leveleink azonnal íródnak egy másik kontinens számítógép-képernyőjén. Aki

A sebesség: kábítószer. Menekülés és felszabadulás a hétköznapiak láncáiból új láncok (biztonsági övek) közé. Ha nincs hatalmunk a mindennapi életben, a sebesség mégis a hatalom valamiféle csalóka, időleges és életveszélyes élményével ajándékoz meg bennünket. Hatalmunk lehet néhány löerő fölött, amelyek gyorsabban száguldanak velünk, mint bármelyik korábbi kor leghatalmasabb uralkodói. Azt játszhatjuk, hogy nekünk sem tér, sem idő nem parancsol, hiszen legyőztük azokat.

kapja, bizonyos értelemben „ugyanott” van, mint a levél írója. A tér nem, csupán a fény sebessége „korlát” az információ terjedése számára. Autóink szélvédőjén, mint moziban, változik a táj: új „kalandok” részesei vagyunk, ülésre szíjazottan.

De ember sem parancsol nekünk, hiszen mi uraljuk a világteremtő sebességet, amely pillanatonként új festményt, új mozgóképet vázol elénk és tüntet el, az idő megszűnik és a világ, a lóerők, a természet egyetlen képfestő és egyetemes kinematográfus, amely csupán esztétikai énnünket szolgálja.

Az időnek közben különös rabjaivá is válunk a száguldásban, miközben a teret legyőzni hisszük: a másodperc nem a mienk, mi válunk a másodpercek és a lóerők rabjává. Ha nyugalomban lennénk, magunk dönthetnénk, hogy a következő pillanatban mit tegyünk. Nagy sebességnél, ahol hosszú másodpercek kellenének a megállásig, az ehhez szükséges másodperceknek – és a hozzájuk tartozó térnek – teljes mértékben rabjai vagyunk. Ez az idő és útszakasz, amit uralni hiszünk, bármelyik pillanatban halálunkat is okozhatja. Egy repülőgépben: mit be nem szálltunk, magunk urai vagyunk. A kifutópályán való gyorsítás után, bár uraljuk (helyesebben uraltatjuk) egy módon a teret és időt, rabjukká is válunk: be vagyunk szíjazva és az út végéig nem menekülhetünk a légkondicionált és mesterséges tér-időből, amely kívánságunkra szembehelyezkedik egy másik tér-idővel, mintegy lyukat fúrva abba.

A növekvő sebességgel nő a külső és belső tér-idő esztétikájának disszonanciája. Légkondicionált repülőtéren várócsarnokok műanyag-esztétikáját a repülőgép belsejének illatosított világával cseréljük föl. De az út, ami ott kint van, embertelenebb, mint valaha. A repülő felszálló-kifutópályája vadabb, brutálisabb környezet, mint bármely korábbi klasszikus út. Egyetlen fa, egyetlen élőlény sincs, csak kopár beton, kerekek nyoma és fülsiketítő robaj. A madarak messze menekülnek. Miközben legyőzzük a teret, egyes darabjait teljesen el kell pusztítanunk, ember által közvetlenül kibírhatatlanná és járhatatlanná kell tennünk. Utazásunk gyorsaságának és célszerűségének csőszerű negentrópiája az entrópia sivatagjait hagyja maga mögött. De ugyan kit érdekel ez? A repülőben felszállás előtt kellemes zene szól, utána pedig finom ételeket szolgálnak föl.

A fölgyorsult és globalizálódó kommunikáció pótcselekvéssel és álhatalommal ruház föl bennünket, mint Virilio mondja, „a technikában kifejlesztett nagy sebességek eredményeként megszűnik létezni a tudat mint a bennünket saját életünkről tájékoztató jelenségek közvetlen észlelése”. Mindaz, ami a képernyőn történik, nem velünk, hanem egy képzeleti térben történik, információk milliárdjaival bombázódunk, amihez életünknek és cselekedeteinknek közvetlenül semmi köze. Szakadék teremődik aközött, amit tudunk, és amit tenni tudunk: evolúciós értelemben nagyon is kérdéses, hogy milyen következményekkel fog mindez járni, vagy rövidebb távon milyen társadalmi robbanásokhoz fognak ezek a jelenségek vezetni. A hagyományos korokban és egyáltalán az evolúciós biológiai rendszerekben ugyanis általában olyan és annyi információt kapott egy szervezet, amennyire szüksége volt a túléléshez (később pedig az embernél a jól-éléshez, de ez már bizonyosfajta evolúciós de-generáció). Ma azonban olyan (információs) impulzusok érnek bennünket, amelyekre közvetlenül semmi szükségünk mindennapi életünkben. Azaz hiába kapjuk az információkat, nem tudunk azok alapján cselekedni, mivel a televízió, az internet tőlünk nagy távolságra történt eseményeket közvetít, amelyekre semmilyen módon nem tudunk visszahatni, amivel nem tudunk oda-vissza kommunikációba lépni. A televízió, a hagyományos papír alapú sajtó sajtóságos ide-kommunikáció. Az internet lehetővé teszi a választ, a visszairást, de az esetek legnagyobb részében a válaszoknak nincs semmiféle hatása vagy következménye. A névtelen beírások alacsony nyelvi és intellektuális színvonala elriasztja az írni és olvasni tudókat. Köztudott, hogy éppen azoknak nincs idejük az internetes kommunikációban aktívan részt venni, akik valóban cselekednek, akik autentikus, autonóm életet élnek.

A közvetített valóság nem a mi valóságunk, számunkra egyfajta nem-valóság. Wolfgang Welsch szerint a valóság valóságtalanodása ('Entwirklichung der Wirklichkeit') zajlik le a médiák közvetítésével. A tradicionális emberi közösségben a közösség híreire közvetlenül lehetett az adott közegben reagálni, cselekvési stratégiákat és taktikákat kidolgozni és követni. Most azonban csak nézünk bele ebbe a különös ablakba, ebbe a hideg csöbe, a televízióba vagy a képernyőbe, amely a gyors szállítóeszközkhöz hasonlóan lyukat fúr terünkbe és időnkbe, anélkül, hogy bármire is használni tudnánk a csőágúból ránk zúduló információk tömegét. Egyfajta információ-mérgezésben, túltáplálásban szenvedünk; egyik képességünk, az információ-befogadó túlerőltetődik, míg a leadó, a cselekvő képességünk satnyul. A túltápláltság szimptomái jelennek meg információs háztartásunkban.

Az egyének jövője is megkérdőjeleződik, és ezen keresztül nagy emberi csoportoknak, közösségeknek is. A fiatal lányok filmsztárok, modellek (nem anyák, feleségek, saját téridejükben lélegző nők), a fiúk híres sportolók szeretnének lenni: ezt az egyetlen alternatívát kínálja a tömegkommunikáció. Felnövekedve – mindenki nem lehet sztár – csalódott, frusztrált felnőttek lesznek egy őket telekommunikatív frusztráló társadalomban, melyben ők sem tudnak majd mást, mint csalódottságukat továbbadni.

Esztétikateror

„Terror uralkodik az ország fölött: az 'esztétikai' elfogadása.” Ezt nem valamelyik totalitárius rendszer vezető bürokrátája mondta, hanem Karl Heinz Bohrer, bielefeldi professzor, a *Merkur* kiadója, az 1992 szeptemberében tartott hannoveri esztétika-kongresszus megnyitó előadásában. Paul Feyerabend pedig kongresszusi hozzászólásában úgy vélte, a központi kérdéseknek mindig van dialektusa – ma az esztétika. Egy korábbi tájszólás a teológia irányítása alatt állt, majd a természettudományok, az egzisztencializmus mint teológia-pótlék, később pedig a '68-as diskurzusokat mindenekfölött uraló szociológia következett. Az esztétika előtt utójára az etnológia dominálta az értelmiség beszédmódját.

A legjobb gondolkodók közül sokan visszahúzódtak a politikai elméletgyártástól, a jólét és luxus társadalmában a kilencvenes évek elején az életvilág átesztétizálása felé fordították figyelmüket. Az esztétika terrorja jelentené az esztétika dominanciáját egyrészt a beszédekben, másrészt a mindennapi technikailag-iparilag előállított környezet alakításában. Egy elvalóságtalanodott valóságban kell magát az embernek fölhalálnia.

A képzelet világában vagy inkább a képzelgés által uralt világban, a századvégi Amerikában, az ipar által elpusztított környezetben, régi gyárakból (ezekből a korábbi szabadidő-ellenes entitásokból) szabadidős, új bevásárló vagy szórakoztató központokat hoznak létre, megőrizve az alapvető stiláris jegyeket. A modern rabszolgaság egykori csarnokai az esztétizáció rabjainak, a rabesztéták új templomaivá válnak. A futószalagok egykor valóságos izzadságszagú kulisszái nem ipartörténeti leletek, hanem a szórakoztatóipar esztétizált történelemfelejtő, parfümillatú mekkái. A hangerő ugyanaz, de nem a gépeké, hanem a diszkózenéé. A rohanás ugyanaz, de nem a megélhetésé, hanem a megélhetés „elviselhetetlen könnyűségének” (Kundera) felejtéséé. A történelem esztétikája a felejtve felidőzés, az eltűnés és eltüntetetés esztétikájává válik.

Eme felejtés másik pólusa a mindig-mindenütt-jelenlevés. A tér-idő eltüntetése a kiterjedés nélküli pont (pillanat, hely) végtelenítése, mindigesítése-mindenholítása. Eme abszurdumban, a mozgás (és sebesség) zénóni téridő-aporetikájában, a racionális mérnöki tervezés visszavet bennünket a filozófia hajnalába: miközben egyre gyorsabban haladunk, ismét nem tudjuk, mi a mozgás, és mikor, hol van az, aki mozog.

Anélkül, hogy ezt a zénóni kérdést például Leibniz nyomán próbálnánk megérteni, nyilvánvaló, hogy a sebesség esetén is ugyanazokkal az érthetlenségekkel állunk szem-

ben, mint a filozófia bármely területén. A filozófusok ismét fölismerték, hogy egyetlen valódi filozófiai kérdést sem oldottak meg. A sebesség ezek közül csak egy. Nyilvánvalóan a mozgás és a sebesség újrafelfedezése nyomán újra föl kell tennünk a kérdést: mi a mozgás? És miközben nem tudjuk, tovább kell kérdeznünk, vajon az ember külső fizikai vagy belső lelki világa mozog-e és eme két világ mozgásának miféle viszonylatai vannak és lehetőségek.

Az eltűnés narratív esztétikája

Virilio szerint a sebesség az eltűnés művészete. A görögök fölismerték, hogy a mozgás érthetetlen. Logikai nehézségekkel kell megküzdenünk, ha el akarjuk dönteni, hogy hol van, aki/ami mozog, illetve hol van, aki/ami sebességben van. Ha hozzánk képest mozog, kétségtelenül már nincs ott, ahol mi vagyunk. Számunkra eltűnt a sebességben levő, és mi is eltűntünk számára. Ha pedig mi gyorsulunk föl, akkor az is eltűnik, ahol voltunk, és mi is eltűnünk azok elől, akik előtt vagy akiknél voltunk.

A sebesség növekedése átalakítja érzékiségünket. Kant a teret és az időt tartja az érzékiség tiszta formáinak. Ezen keresztül érintődik meg elménk és leszünk képesek fölfogni a világot, a benyomásokkal kapcsolatban fogalmat alkotni, a fogalmakat összekapcsolni és végül rendszerezett tudást, tudományt alkotni. Kant az érzékelés és a világról való elméleti gondolkodás feltételeként jelölte meg a teret és az időt, mint a priori szemléleti formákat; azaz nála a belső, az elme konstruálja a külső megismert világot (mely egy bizonyos evolúciós szemszögből konstruálja a belsőt). A tér és idő relativisztikus egymásba ágyazódása, melyet a külső és belső, az elme és a fizikai világ összefonódása kísér, nyilvánvalóan esztétikai és filozófiai következményekkel jár.

Kant nem számolt a tényvel, hogy tér és idő változhatnak, és a megismerő alany a változó térben és időben maga is változik. Ha tér, idő és a megismerő alany is állandóan változtatják pozícióikat, ennek következményei lehetnek az ember önértelmezésére, világlátására, tudományára és esztétikájára is. Héraclitosz ismét szóhoz juthat, hiszen minden mozog, minden változik.

Mozogni és eltűnni persze sokféleképpen és sok helyről lehet. Mi magunk tűnhetünk el, eltűnhet érzékelésünk, de az érzékelt is. Eltűnhet valami saját terünkől-időnkől (látásomból, hallásomból) úgy is, hogy térben eltávozik, vagy a térből el/ki-múlik, és viszont. Ha minden változik, akkor az érzékelés nem utolsósorban az eltűnés érzékelése lesz. Ha viszont az esztétika a látottnak és érzékeltnek „szépre vágyó” tudomásul-vétele, akkor az eltűnések világában az esztétika nem hagyományos értelemben vett esztétika lesz, hanem valami, ami éppen azzal foglalkozik, ami kivonul látóteréből, tárgyának eltűnésével, az eltűnés aspektusaival, végső soron önmaga folytonos megszűnésével. Az eltűnés esztétikája, miközben tárgyának törlődését figyeli, önmagát is folytonosan törli. Kétségtelenül az eltűnés esztétikájának gondolatvilágában érzékelhetjük a Derrida által kidolgozott dekonstrukciós olvasás mozzanatát is, ami nem jelenti, hogy Virilio bármiben is adósa lenne Derridának, csupán ugyanazon kor határozza meg életüket (bár a „kor” fogalmát itt óvatosan és idézőjelbe téve kell használnunk). A dekonstrukció egyszerre több szöveget olvas, a lineáris olvasást a lassú, rétegzett olvasással váltja föl, azaz eltünteti az olvasásból a hagyományos lineáris utat, időt és sebességet, és olvasóból, olvasottból is kiveszi a konstans lineáris jelenlét megmerevedett időtlenségre vágyó bábuit. Az eltűnés esztétikája eltünteti a jelenlevő szubjektumot, miközben egy „dekonstruáló dromológiában” sem helyuraló szubjektum, sem az időt kézben tartó jelenlét nincs többé.¹

Az eltűnés esztétikája a differencia esztétikája, a különbség felismerése. Amit észlelünk, az már el is tűnt. Az észlelés mint az érzékelés és a fogalmak együtt munkálkodása, mire feldolgozza, fogalmi hálóba illeszti, megismeréssé változtatja azt, ami észlelésünk eredője, az a valami már időben és talán térben is tovahaladt, nincs ott. A sebesség és az

eltűnés esztétikája ily módon megismerésünk legmélyebb összefüggéseit érinti. A sebességesztétika paradigmatiszta kifejeződése a filmművészet és az internet, előfutára pedig Montaigne, aki nem saját „jelenlevő szubjektumát” akarja egy fogalomban kifejezni, közvetlen individualitását nem általános fogalomnak szándékozik alárendelni: ő minden általánostól, minden mástól különböző egyed, aki egyébként önmagától is folytonosan különbözik, hiszen az időben folytonosan eltűnnek érzelmei, gondolatai, hogy újaknak adjanak helyet.

Montaigne „nem tanít, hanem mesél”. Filozófiája narratív. *Az eltűnés esztétikájában* Virilio is elbeszél. A gyorsuló sebességekben közvetlenül észlelt és eltűnt világ pillanatszerű, átfogóvá, globálissá soha nem válható megragadására tör. Az eltűnés szépségének, a vágy folytonos felvillanásának és már-el-is-tűnésének művészete a mozi, a mobil kommunikáció és az internet, amelyben egyesülnek az ember esztétikai-érzékelő képességei a technika motorizáltságával. A kinematográfia Godard Virilio által idézett szavaival másodpercenkénti huszonnégy igazságot szolgáltat. Azonban, és erre Godard nem utal, ez a huszonnégy igazság egyenként csak a másodperc egy-huszonnegyed részében „érvényes”. A másodperc huszonhárom-huszonnegyed részében az egyetlen kocka hérakleitoszi igazsága már el is tűnt. Az eltűnés esztétikája a film mellett az új kommunikációs eszközök által érhető „tetten”: a folytonos megjelenés és elmúlás sebességbe burkolt esztétikája, amely a vágyott, jövő, érkező és már el is tűnt valóságot, az emberi érzelmektől, érzékeléstől átforgalmazott „igazságot” közvetíti.

Korántsincs itt lehetőségünk az eltűnés rétegeinek feltárására, csupán néhányat említettünk. Beszélni kellene még arról a telítettségről, amelyet a világ fokozódó muzealizáció okoz, és amelyek miatt folytonosan el kell mozdulnunk a feltöltött helyekről. Hogy újabbakat töltsünk le. De nyilvánvalóan a platóni idealizmus is megkérdőjeleződik: hiszen az ideák mint képek éppen az állandóság fenntartói, és képviselőik, a térbe és időbe leszállt képmásai, kultúránk működő instanciái és roncsai igen nagy ellenállást tanúsítanak az elmúlással, a térből és időből való kiköltözéssel szemben. Mint Brumbaugh, a Yale-egyetem volt professzora megjegyzi, ha már megtettesült egy idea, akkor igencsak ragaszkodik ehhez a világhoz. (Gondoljunk a szfinxre, vagy az önmagukat örökre fenntartani akaró állami bürokráciákra, stb.)

Az eltűnés esztétikáját Virilio Szent Pál szavaival kezdi, miszerint „eltűnik ennek a világnak az ábrázata”, azaz „a világ úgy, ahogyan mi látjuk, letűnőben van”. Ez az esztétika a statikus, hierarchikus-rationális gondolkodással szemben állítja: a világ folytonosan elmúlik, csupán a mozgások, az eltűnések érzékelhetők, de ezeket véglegesen, időtlenül nem érthetjük meg – és talán éppen ez a megértés.

Irodalomjegyzék

Derrida, J. (1967): <i>De la Grammatologie</i> . Minuit, Paris.	Orbán Jolán (1994): <i>Derrida írás-fordulata</i> . Jelenkor, Pécs.
Deleuze, G. és Guattari, F. (1972): <i>L'Anti-Oedipe. Capitalisme et schizophrénie</i> . Minuit, Paris.	Virilio, P. (1992): <i>Az eltűnés esztétikája</i> . Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Budapest.

Jegyzetek

¹ A dekonstrukció és Derrida filozófiája bemutatásához vesd össze: Orbán, 1994.